

БЪЛГАРИЯ ПОД ВИЗАНТИЙСКА ВЛАСТ

След **битката при крепостта Ключ (1014 г.)** – в района на дн. Петрич, в която византийската армия на император

Васили

й II

обкръжава и пленява 15 000 български войници, ослепява ги и ги връща при цар Самуил, и след смъртта на царя мъчителната агония на Първото българско царство трае още няколко години, докато

през 1018 г.

византийският император успява да превземе тогавашния столичен град Охрид. [Охрид става център на държавността на Българското царство, след като през

971 г.

византийците успяват да завземат столицата Преслав при цар Борис II – първороден син на цар Петър, който пък е вторият син на цар Симеон Велики. Практически Охрид е българската столица при управлението на последния цар на Първото българско царство Самуил (997-1014).]

През 1018 г. Първото българско царство престава да съществува за 167 години.

1. През тези години в завладените български земи Византия налага своята система на военно, гражданско и църковно управление.

- Територията на България е разделена на военноподобни административни единици, наречени **тема** – тема Паристрион (Поддунавие, дн. Северна България) и тема България (югозападните български земи, дн. Македония).

- Самостоятелната Българска патриаршия е понижена в архиепископия с център Охрид, а нейното управление преминава изцяло в ръцете на византийското духовенство.

- Въведена е византийска данъчна система, но с по-високи налози и такси.

2. По това време българските територии са обект на нападения и опустошения от страна на печенеги, узи, кумани, които идват от североизток.

3. През годините на византийското владичество настъпват сериозни демографски промени с българското население – хиляди убити, пленени; после много смесени бракове на българската аристокрация, което затруднява организирането на антивизантийска съпротива.

4. Въпреки това са направени няколко опита за съпротива и отхвърляне на византийската власт:

- ·Въстание на Петър Делян (внук на Самуил)– Белград, 1040 г.
- ·В тема Паристрион данъчно неподчинение на населението през 70-те години на 11 век.
- ·Бунтове на българите в Пловдив, Средец и Несебър през 70-80-те години на 11 век.
- ·Развиват се и форми на социална и религиозна съпротива срещу византийското владичество – павликянството в Пловдивско, богомилството в Охрид, Родопите и Тракия.

След временно затихване на съпротивата в началото на 12 век през 80-те години на същото столетие българите намират път към отхвърляне на чуждото господство и започват възстановяването на своята държава. С това се поставя **началото на Второто българско царство, което обхваща периода на Развитото средновековие**

Историята на Второто българско царство продължава малко повече от два века и завършва с падането на България под властта на османските турци в края на 14 век. Началото на този исторически период поставя **въстанието на братята Асен и Петър.**

ВЪСТАНИЕ НА АСЕН И ПЕТЪР И ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ

НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА (1185-1197)

Началото на XII век Византия изпада в политическа криза, която е свързана с неуспехите ѝ на изток, където още от 1077 г. са се настанили *селджукските турци*. За да се справи с този проблем, през 1090 г. империята потърсила помощ от запад. През 1095 г. във френския град Клермон римският папа Урбан II възвестил началото на кръстоносните походи, които целели освобождаване на гроба Господен. Заета с проблемите си, Византия оставила на втори план проблемите си с българите. Получила се парадоксалната ситуация, при която Византия формално била суверен (господар) на българските земи. Ала в цели области (Мизия, Добруджа, Македония) управлявали представители на българската аристокрация, сурови и препатили в десетки битки бойци. Те били подкрепяни от закаленото във войни и лишения население, чийто дух бил подкрепян от апокрифни хроники, в които под формата на пророчества се твърдяло, че от трите царства на земята – Алеманското (Германското), Римското (Византийското) и Българското, първите две щели да загинат, тъй като отстъпили от християнския закон и потънали в поквара, а Българското щяло да бъде възкресено и щяло да пребъде, за да спаси и пренесе във вечността ценностите на християнската цивилизация.

Положението по българските земи било изключително тежко, тъй като все повече зачестявали варварските набези (степните варварски племена, от които през VII в. със създаването си българската държава предпазвала Византия – печенеги, кумани, узи), а освен това през българските територии започнали да преминават и първите кръстоносци, които често пъти грабели, опожарявали и избивали населението. Най-тежко било положението на **тема Паристрион** (дн. Северна България), които трябвало сами да се отбраняват от варварските нападения. Византия не можела да се занимава с тези отдалечени райони, тъй като от южна посока била обект на нападенията на норманите. От друга страна, в тема Паристрион имало и слабо присъствие на византийски войски. Освен всичко друго, през пролетта на 1185 г. по българските земи бил наложен нов данък, за да бъдат посрещнати огромните разходи по сватбата на византийския император с унгарската принцеса.

При тези обстоятелства не е случайно, че искрата на решителното българско въстание за освобождение от византийска власт пламнала именно тук. Избухнали бунтове в различни части на българските земи. **Причини и предпоставки за въстанието:**

1. тежкото положение на населението в тези земи – нападение на варвари,

преминаване на кръстоносци; византийските данъци

2. слабо, формално присъствие на византийска власт и войски;
3. запазена българска аристокрация, която управлявала в действителност областите;
4. патриотичното въздействие на апокрифната литература.

Братята Асен и Петър и техният произход

Не било трудно икономическото недоволство да прерасне в идеята за възстановяване на българската държава. И тъй като българският трон можел да се предоставя само на лица от царско потекло, водачите на отделните бунтове се обърнали към двама далечни потомци на Симеоновата династия – братята Асен и Тодор (Петър), които били военноадминистративни управители на област в Мизия и имали свои владения около Търново. Като се вземе предвид, че населението в Ми-зия бързо и ентусиазирано признало ръководното им място в освободителната борба, може да се до-пусне, че **те имали високо социално положение и безусловен морален авторитет**

. И докато това твър-дение се приема в съвременната историческа лите-ратура с единодушие, етническият произход на Асеновия род е източник на оживени дискусии, пре-дизвикани в близкото минало от тезите за неговото куманско или влашко потекло. Приемането на по-добри предположения за научни истини означава да се хвърли сянка върху българския характер на Второто царство и да се промени представата за неговия исторически облик и развитие.

Етнически произход на Асеновци. Още в начало-то на ХХ в. историческата наука открила в изворите основание да се търси кумански етнически произ-ход на Асеновата фамилия. Аргумент на това твър-дение бил намерен в постоянните политически връзки на първите Асеновци с куманите: куманите дали убежище на двамата братя през 1186 г. при първия поход на Исак Ангел на север от Стара пла-нина; тяхното участие в българската армия било постоянно и значително; Калоян бил женен за куманка и т. н. В този дух била използвана и етимологията на техните имена. Днес двамата братя са поз-нати най-вече с имената Асен и Петър, които били употребявани най-често от тогавашните автори и с които те били известни на съвременниците си. Реди-ца извори обаче свързват личностите им и с други имена: в Синодика на цар Борил Асен е споменат като Иван Асен Белгун, а Петър — като Тодор Пе-тър; върху двайсетина монети от края на XII в. се че-те надпис Тодор Белгун. Етимологичните изследва-ния доказали несъмнен тюркски произход на име-ната Асен и Белгун, което било изтълкувано като указание за куманския произход на фамилията. Още повече, че Белгун било родово име. Но с въз-никването на куманската теза бил зададен основа-телният въпрос: дали тюркската етимология на име-ната Асен и Белгун не е знак за древността на този род, произхождащ от прабългарите и периода на Първото

българско царство.

Успоредно с това предимно румънски историци лан-сирали тезата за влашкия етнически произход на двамата братя, основана на факта, че основните им съвременни автори (Никита Хониат, Жофроа дьо Вилардуен и Робер дьо Клари) наричали Асен, Петър и Калоян и техните поданици власи, а земите, които те обитавали — Влахия. Тази теза, обслужваща ру-мънска политически интереси от XX в., е спекулативна, тъй като в историческата наука е потвърдено, че в изворите от XII и първата половина на XIII в. термините български и власи се използват като си-ноними. Във въстанието обаче вероятно били вклю-чени и известен брой власи, които по това време безспорно живеели в района на Долния Дунав. Изворите действително сочат, че в жилите на Асен и Петър не текла само българска кръв. Както убедително показва проф. Василка Тъпкова-Заимова, те принадлежали към т. нар. **миксоварвари** (смесени варвари) — особена етническа категория, получена при сливането на българското население с многобройните варварски народи, установили се в Мизия през XI и XII в. Вярното тълкуване на този факт обаче изисква произходът на Асен и Петър да не се определя откъснато от несъмнения български етнически облик на въстанието, което вдигнали, и на държавата, която създали. Редица извори са категорични в това отношение. В Синодика на цар Борил например след изброяването на древните български царе от Борис-Михаил до Иван Владислав изрично е отбелязано, че Иван Асен Белгун освободил българския род от византийско иго. В печатите на първите владетели от Второто българско царство може да се прочете титулт „цар на българите“. Така че независимо каква кръв текла в жилите на Асен и Петър, те имали българско на-родностно самосъзнание, а техните сподвижници взели оръжие в ръка с осъзнатото желание да въз-становят независимостта на България. Всичко това ясно се вижда и от последвалите събития.

Поводи за антивизантийското въстание

Доколкото се съди от разказа на Никита Хониат, в началото на въстанието стоели две събития. Първо-то засяга желанието на братята Асеневци да бъдат назначени за военноадминистративни управители на всички български земи, а и вероятно да получат някакви автономни права в рамките на Империята. С тази цел през ранната есен на **1185 г.**

те посетили василевса Исак II Ангел във военния му лагер на брега на Егейско море, точно когато той се готвел да се отправи на поход срещу норманите, превзели Солун. Отказът да бъде удовлетворена молбата на българските боляри предизвикал остро негодуване у по-младия Асен, чиито думи загатвали заплаха за бунт. Непристойното му държане било наказано с плесница. Поведението на братята съвсем не било само неовладяна емоционална реакция

Тяхното завръщане в Мизия съвпаднало с въвеждането на допълнителен данък върху добитъка поради сватбата на императора с унгарска принцеса. В резултат там избухнало силно и масово недоволство. Асен и Петър го използвали, за да превърнат заплахата си в реалност.

Обявяване на въстанието

Въстанието било обявено **през ноември 1185 г. в Търново**, който вероятно бил средище на владенията на Асеновия род. Във връзка с освещаването на новата църква „Свети Димитър“ в града се стекло голямо множество. В църквата поставили иконата на св. Димитър – най-уважавания във Византия военен светец, спасена от група българи при превземането на Солун от норманите и пренесена в старопланинската крепост Търново. На освещаването на църквата Асен и Петър обявили, че св. Димитър е отвърнал благоволенieto си от Византия и че ще подкрепя начинанието на въстаниците. В обстановката на патриотичен възторг по-възрастният от братята Тодор възложил на главата си златен венец, наметнал червена хламида и обул на нозете си червени обуца. За да демонстрира приемственост с владетелската традиция от Първото българско царство той приел името Петър. Това, според разказа на Никита Хониат, било началото на въоръжената борба. Коронацията на по-възрастния брат ясно сочи, че нейната окончателна цел щяла да бъде административното и териториално възстановяване на България.

Отблъскване на трите византийски армии (ноември 1185—февруари 1186)

На първо време византийският император нямал възможност за адекватен контраудар. Причина за това била неговата заетост в борбата срещу норманите и узурпатора Исак Комнин, който се отцепил в Кипър. Едва през декември 1185 г. василевсът изпратил срещу въстаниците чичо си севастократор Йоан. До сражение с тях обаче не се стигнало, защото се появили слухове за готвен от пълководеца преврат, които предизвикали неговото отзоваване и изпращането на негово място на Йоан Кантакузин. Новата имперска армия била разбита от братята Асеновци при едно нощно нападение над нейния лагер. Българската победа отнела живота на повечето ромейски войници, а пълководецът им успял да се спаси с бягство, като изоставил целия обоз. Третият опит на Константинопол да спре въстанието бил свързан с името на прославения тогава военачалник Алексий Врана (вероятно от български произход). Вместо да използва дадената му армия по предназначение, той я обърнал срещу византийската столица, за да сваля Исак Ангел и да заеме престола. Избухналата междуособица продължила

няколко месеца и завършила със смъртта на узурпатора.

Втори етап на въстанието

През 1186 г. обаче лично Исак II Ангел оглавил на-казателния поход и Асен и Петър били принудени да се оттеглят на север от р. Дунав при съюзните им кумани. През този период като фактически водач и съцар се наложил по-младият брат Асен. През лятото на 1186 г. с отряди от българи, власи и кумани Асеневци овладели отново Подунавие и открито демонстрирали готовността си да възстановят българската държава в предишните ѝ граници. В югозападните български земи вдигнал бунт съмишленикът им Добромир Хриз.

През 1187 г. Исак II Ангел решил да оглави лично войските си в поход срещу България. Той достигнал до крепостта Ловеч, като я обсадил. Тримесечните напразни усилия да превземе крепостта убедили императора, че продължаването на военните действия е без-смислено. Ето защо той направил предложение за мир, което било прието от Асен и Петър. Изворите не дават конкретна информация върху съдържанието на споразумението, известно като **Ловешки мир**. Вероятно то засягало признаването на новата власт на север от Балкана и прекратяването на бойните действия. Според него-вите изисквания третият брат от Асеневци — Кало-ян, бил изпратен в имперската столица като заложник. С този дипломатически акт била призната българската власт в Мизия, което било важна стъпка по пътя на окончателното възстановяване на българската държава. Наред с това постигнатият мир давал възможност на двамата братя да съсредоточат усилията си върху укрепването и административното оформяне на властта си в освободените земи.

Дейност на Асен и Петър от 1187 до 1190 г.

Изграждане на независима българска църква. Коронация на Асен. Една от първите задачи, за която Асен и Петър из-ползвали примирието след 1187 г, било уреждане-то на българския църковен въпрос. До този момент мизийските епархии били под юрисдикцията на Охридската архиепископия. Макар че тя се наричала българска, в нея се разпореждало гръцко духовенство под контрола на византийския император. А в съответствие с правилата в православната общност всяка държава следвало да има своя собствена църква. В отговор на тази нужда Петър избрал за църковен глава

търновския

пре

звигер Василий

, който се включил в борбата още от самото ѝ начало. Трима гръцки митрополити били принудени да го ръ-коположат за архиепископ. Така се стигнало до съз-даването на независима Българска архиепископия. Една от първите задачи на новия архиепископ била да коронува и Асен за цар. Така властта в държавата била поделена между двама владетели. Във Ви-зантия това било обичайна практика, която двамата братя за първи път пренесли в България.

Асеневци и Третият кръстоносен поход. През 1189 г. международната обстановка създала удобен случай за предприемането на първите стъпки към дипломатическо признание на новата държава. По това време през Балканите преминавали герман-ските рицари от Третия кръстоносен поход под вода-чеството на император Фридрих I Барбароса. Близ-кото присъствие на толкова авторитетен монарх, смя-тан за наследник на Римската империя, активизира-ло двамата Асеневци. Два пъти (в Ниш, а после и в Адрианопол) те осъществили с него дипломатически контакт. Предложението им било да дадат военна по-мощ срещу Византия. Въпреки подписания в Нюрнберг през ноември 1188 г. договор между кръстонос-ците и Византия за свободен преход през територи-ята ѝ отношенията помежду им непрекъснато се вло-шавали, докато не стигнали границата на войната. За българската история обаче по-важно е искането на Асеневци. Както съобщават латинските хронисти, Асен и Петър помолили германския император да възложи върху главата на по-възрастния брат коро-ната на „гръцките императори“. Това било категорич-но свидетелство, че търновските владетели търсели не просто международно признание на властта си — още в началото на възобновена България била поде-та Симеоновата амбиция за идеологическо и полити-ческо равенство с Византия . Дипломатическите уси-лия не дали резултат. Отношенията между Фридрих I Барбароса и Исак II Ангел били уредени с мирни средства. През март 1189 г. кръстоносците били пре-ведени от византийски кораби през Дарданелите в Мала Азия. Въпреки неуспеха обаче двамата братя поставили пред българската политика една дългос-рочна цел, която щяла да осмисля дейността на тех-ните наследници . А в лицето на владетелите Калоян и Иван Асен II били постигнати мащабни успехи в нейното изпълнение.

Дейност на Асен и Петър през 1190-1196 г.

Битката при Тревненския проход (1190). През лятото на 1190 г. Исак Ангел организи-рал голя-ма военна експедиция с цел окончателно ликви-ране на възобновената българска държава. Визан-тийските войски преминали Стара планина и

обсадили столицата Търново. Двамата братя били напуснали града, за да потърсят помощ от куманите. Освен това решили да компенсират численото превъзходство на врага със стратегическа съобразителност и военна хитрост. В лагера на василевса отишъл мним дезертър, който му съобщил, че от север прииждат несметни пълчища кумани. За да не попадне в капан край българската столица, той заповядал бързо отстъпление към Тракия. В

Тревненския

проход (

1190 г.

)

обаче го очаквала добре подготвена засада. В разигралото се сражение ромеите били напълно разгромени, а императорът едва се спасил с бягство. Асен и Петър възприели победата като знак за всеобщо настъпление в Тракия и Македония.

През **1190 г.** по неизяснени причини Петър отстъпил властта на своя брат **Асен**, който получил християнското име Иван и остава известен в историята като цар Иван Асен I (1190-1196). Петър символично запазил царската титла и се оттеглил във владенията си около Преслав.

Военни действия през 1191-1196 г.

Победата на българите в Тревненския проход открила нов период в отношенията между България и Византийската империя. През 1191 и 1192 г. Иван Асен I повел своите войски първо по Черноморското крайбрежие (околностите на Варна и Анхиало). След това изненадващо се появил в западните краища (край Средец и след това чак до Ниш) и най-сетне заплашил сериозно Филипопол. Той постепенно освободил много от византийските крепости в Южна България, където военните действия били на широк фронт – от р. Струма до Странджа. Най-важният му успех обаче бил през **1194 г.**, когато превзел

гр. Средец

Следващите две години били твърде успешни за българите. Значителни успехи те постигнали във войната с Унгария, в резултат на която си **върнали Белградската и Браничевската области** и по този начин ликвидирали византийското присъствие в тази част на полуострова. Веднага след това Иван Асен I нанесъл две последователни и тежки поражения на ромеите край Серес

Цел и тактика. Всички предприети от двамата брата военни операции били насочени към постигането на **голямата цел — териториално обединение на всички българи** . Постигнатите успехи в

осъществяването й били предопределени от **правилно избраната тактика**

. В нея ясно се открояват

два основни момента

. Първо, Асен и Петър

разчитали преди всичко на бързи и краткотрайни военни походи

(1). Те не винаги носели териториални придобивки, но непрекъснато изтощавали отбранителните сили на империята. Второ, двамата брата

непрекъснато сменяли географската посока на настъпленията си, като подържали военното напрежение на изключително широк фронт — от р. Струма до Южното Черноморие

(2). Това силно разконцентрирало имперските въоръжени сили. Същевременно действията им били улеснявани от нестабилното вътрешно положение във Византия

. През 1195 г. Исак Ангел бил детрониран насилствено и заедно със сина му ослепен и хвърлен в тъмница. Покушението било дело на неговия брат, който поел върховната власт в империята под името Алексий III Ангел.

Заговорът на Иванко

През 1196 г. новият император бил поставен в изключително тежка ситуация. От една страна, империята не била в състояние да се противопостави на българското напредване с военни средства. От друга страна, пропаднали и опитите за сключване на мир с Търново. На направеното предложение Асен и Петър отговорили с претенции, непоносими за ромеите. Тогава те потърсили изход в убийството на българския владетел. С тази цел византийската дипломация привлякла един от воеводите Иванко. Срещу обещание, че ще наследи престола, той поел задачата да убие Асен.

Цареубийството било успешно, но короната останала далеч от ръцете на убицеца. С верните му войски Петър (1196-1197) овладял върховната власт, а Иванко емигрирал във Византия. Година по-късно обаче и Петър бил убит при неизяснени обстоятелства. Заговорниците обаче не успели да се укрепят на власт. Българският престол бил зает от най-младия брат на убитите царе, освободители на България – Калоян.

Извори: Синодикът на цар Борил (1211 г.), хроника на византийския летописец Никита Хониат (12 век)

План:

1. Положението в България – византийска власт и данъци, варварски нападения, кръстоносни походи.
2. Причини и предпоставки за въстанието на Асен и Петър.
3. Братята Асен и Петър и техният произход – схващания за кумански и влашки произход; защо са от български произход – изворите
4. Поводи за въстанието
5. Обявяване на въстанието
6. Първи етапи на въстанието – Отблъскване на трите византийски армии (ноември 1185—февруари 1186)
7. Втори етап на въстанието – Ловешки мир от 1187 г.
8. Дейност на Асен и Петър през 1187-1190 г.
 - Изграждане на независима българска църква и коронация на Асен
 - Асеневци и Третият кръстоносен поход – опити за признаване на независимостта

9. Дейност на Асен и Петър през 1190-1196 г. (победа в Тревненския проход – 1190 г.; превземане на Средец – 1194 г.; война с Унгария). Цел и тактика на военните действия

10. Заговорът и овладяването на властта

11. Граници на възстановена България – Влашко и Мизия (без Варна), Македония,

областта Загоре в северна Тракия, редица крепости в Южна България, Средец, връщане на Белградска и Браничевска области.